

DİN ADAMLARI-FAİZ İLİŞKİSİNE TARİHİ BİR BAKIŞ

İnsan fitratının hoş karşılamayacağı bir yapıda bulunan faiz geliri, tarihin kayıtlarına ulaşılabilen ilk toplumunda da hoş karşılanmamış olacak ki öncelikle tapınak tekeline alınmış ve gönül rahatlığıyla alıp verilebilmesi amacıyla adına "tanrıya teşekkür payı" denilmiştir.

Din, Âdem aleyhisselâmdan beri var olan, Nuh'tan son nebî Muhammed aleyhisselâma kadar neredeyse aynı hükümlerle uygulanan, yani nesih yoluyla bazı iyileştirmeler dışında, değişikliğe uğramamış dünya tarihinin en eski kurumudur. Yüce Allah bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurur:

"Allah Nuh'a ne buyurmuşsa onu sizin için bu dinin şeriatı yapmıştır. Sana vahyettiğimiz, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya buyurduğumuz şudur: "Dini ayakta tutun, onda ayrılığa düşmeyin." Onları neye çağır-san bu, eş koşanlara ağır gelmiştir. Allah dilediğini kendine seçer ve içten yöneleni de kendine yönlendirir." (Şûrâ 42/13)

Bu ayete göre Nuh aleyhisselâmın şeriatı ile Muhammed aleyhisselâmın şeriatı aynıdır. Buradaki şeriat kavramı itikadî hükümleri içine aldığı

gibi fikhî hükümleri yani dinen emredilen, serbest olan ve yasaklananları da kapsar. Görüldüğü üzere şeriatı koyan Allah'tır. Ondaki helal ve haramı da Allah koyar. Başkasının koymasına izin vermez. Bir ayette Yüce Allah bu konuyla ilgili şöyle buyurur:

"Dillerinizin yalan yere nitelendirmesinden ötürü "Şu helaldir, şu haramdır," demeyin, sonra Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise iflâh olmazlar." (Nahl 16/116)

Ayette ifade edilen "şu helaldir, şu haramdır" diye söyleyen kişiler din adamlarıdır. Din adamlarının kendi uhdelerinde gördükleri konulardan biri de faizdir. Kolay yoldan paraya ulaşma ve borç verilen kişilere hükmedebilme gibi, kendileri açısından bazı dünyevî faydaları olan faiz, özellikle Yahudi din adamları tarafından çokça alınmıştır.

Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurur:

"Kendilerine yasaklanmış olmasına rağmen faiz almaları ve insanların mallarını batıl yolla yemeleri dolayısıyla, kâfir olanlar için acı veren bir azap hazırladık." (Nisâ 4/159)

Aslında haramı helal sayma sadece Yahudi din adamlarına has bir durum da değildir. Esas itibarı ile din adamları eskiden beri tartışıla gelmiş toplumsal bir sınıftır. Hristiyanlıkta da ziyadesiyle var olan din adamı kavramı aslında en eski toplumlarda bile mevcuttur.

Dini temsil eden bir sınıfın varlığı, "din kisvesi" kavramını da beraberinde getirir. Din adamları dinin sahibi ve koruyucuları olarak görüldüklerinden dolayı aynı zamanda kendilerini din üzerinde tasarrufa yetkili de görürler. Dinî kavramları değiştirmek, yeniden yorumlamak, gerektiğinde

eski uygulamaları kaldırıp yenilerini ortaya koymak hep din adamlarının uhdesinde görülmüştür. Değiştirilen hükümlerin başında, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi faiz kavramı gelir.

Ne yazık ki modern tarihin ele aldığı ilk uygarlıklardan beri Allah'ın dininde yasak olan faiz din adamları eliyle "din kisvesi" altında, bir sömürü aracı olarak kullanılagelmiştir. Araştırmamızın bu kısmından itibaren eski uygarlıklardan Sümerlerin faiz uygulamalarına değinip modern tarihin zikrettiği ilk uygarlıkta bile faizin nasıl "din kisvesi" 'ne büründüğünü gözler önüne sermeye çalışacağız.

Eski Medeniyetlerde Faiz: Sümerler Örneği

Sümerler (MÖ 4000-MÖ 2000), günümüz tarihçilerinin büyük bir bölümüne göre, tarihin görmüş olduğu ilk uygarlıktır ve birçok şey Sümerler tarafından ilk defa kullanılmış ve günümüze ulaşmıştır.¹ Bazı tarihçiler Sümer Uygarlığının doğuşunu Nuh tufanı sonrası ile irtibatlandırır. Nuh tufanı ile Sümerliler arasında Sami ırkının oluşturduğu Kiş Hanedanının Dünya'da hüküm sürdüğü de bazı tarihçiler tarafından ifade edilmektedir.² Yine aynı şekilde İbrahim aleyhisselâm ile ilgili Sümer tabletlerinden ulaşılan bilgilerle dinî kaynaklardaki bilgiler birçok bakımdan örtüşmektedir.³ Dinî kaynaklarda anlatılan Eyüp aleyhisselâm ile aynı ismi taşıyan ve sıkıntılarla boğuşan bilge bir şahıs hakkında bilgiler ve bilgelik dolu sözleri de bulunan kil tabletlerde mevcuttur. Bu bakımdan Sümerlerle ilgili mevcut tarihî bilgilerin Kur'ân'da anlatılan kıssalarla da uyumlu olduğu söylenebilir.

Tarihi kayıtlarda rastlanılan ilk halk olan Sümerler, aynı zamanda haklarında tartışmaya mahal bırakmayacak derecede geniş kaynağa sahip olunması bakımından da önemli bir uygarlıktır. Zira yapılan arkeolojik çalışmalarda çok sayıda resmî ve özel belge olarak kullanılan ve hemen hemen her konuda bilgiler içeren kil tabletler bulunmuştur.

Mevcut bilgiler göre Sümerler ticarî ahlâkı uygulayan

ilk kavimdir.⁴ Sümer kentinde yazılı hukuk büyük bir rol oynuyordu. Yaklaşık MÖ 2700'den itibaren tarla, ev ve köle satışlarını da içeren gerçek satış işlemlerinin yapıldığını görüyoruz.⁵

Sümer kent devletleri olduğu sıralarda kentin merkezinin ortasında yer alan tapınak sadece dinin değil, ekonominin de merkezidi.⁶ Mabetlerin gelir ve giderlerinin kayıtlarını tutmakla görevli bir takım maliye memurları bulunuyordu. Bunlar her gün mabet hesabına giren ile çıkanı muntazaman deftere kaydederdiler. Bu defterlerin tetkiki, kayıtların bazı hususlarda bugünkü banka muamelelerine benzetilebilecek kadar düzenli ve esaslı olduklarını göstermektedir.⁷

Gelişmiş olan iç ve dış ticareti sürdüren tüccarlar çok zengin adamlardı, ancak yaptıkları işlerle ilgili finansmana ihtiyaç duyuyorlardı. Aynı şekilde Ekim zamanı geldiğinde fakir çiftçiler, köylüler tarlalarını ekebilmek için borç almak mecburiyetinde kalıyorlardı. Ziraatın ve ticaretin gelişmesi ve yatırım için finansman ihtiyacı tabii olarak faizciliğe yol açmıştır. Bundan dolayı Sümer yasa koyucuları borç alanla verenler arasındaki ilişkiyi düzenlemeye yönelik kanunlar ihdas etmişlerdi. Buna göre borç, faizsiz olabildiği gibi faizli (Sibtu'lu) da olabildi. Finansman, tapınaklar tarafından sağlanıyordu.⁸ Kredi olarak ticarî eşyalar, altın ve gümüş gibi değerli materyaller ödünç veriliyor ve yıllık %15 ila %33⁹ arasında değişen oranda faiz talep ediliyordu. Faiz oranlarının değişmesinde piyasa

koşullarında meydana gelen belirsizlikler, iç istikrarsızlık, kaygısı vb. durumların etkili olduğu varsayılabilir. Zira Sümer iş dünyasında da bugün olduğu gibi ekonomik belirsizlik ve endişe ortamı yaşanıyordu.¹⁰

Sümerlerde din görevlileri halk üzerinde büyük bir otoriteye sahipti. Devlet toprakları tapınaklara aitti. Halkın mülk olarak kullandığı topraklar da yine tapınakların himayesindeydi. Krallar aynı zamanda en büyük dinî otoritelerden sayılırdı. Rahiplerin tuttuğu ve bugün de mevcut olan tapınak gelir kayıtlarına göre; tanrı tarlalarını çiftçilere kir alıyor, onlara tohumu ve çift sürecekle hayvanı ödünç veriyor; çalıştırdığı kişilerin ücretlerini

Din adamları dinin sahibi ve koruyucuları olarak görüldüklerinden dolayı aynı zamanda kendilerini din üzerinde tasarrufa yetkili de görürler. Dinî kavramları değiştirmek, yeniden yorumlamak, gerektiğinde eski uygulamaları kaldırıp yenilerini ortaya koymak hep din adamlarının uhdesinde görülmüştür.

ödüyor; gezgin tüccarlara altın ve gümüş külçelerini, ödünç alanın, borcunu öderken üstüne "tanrıya teşekkür payı"nı eklemesi koşuluyla avans veriyordu. Borcun ödenme zamanı ile bugün "faiz" dediğimiz teşekkür payı miktarını ise tanrının kâhyaları olarak tapınak rahipleri belirliyordu.¹¹

İnsan fitratının hoş karşılamayacağı bir yapıda bulunan faiz geliri, tarihin kayıtlarına ulaşılabilen ilk toplumunda da hoş karşılanmamış olacak ki öncelikle tapınak tekeline alınmış ve gönül rahatlığıyla alıp verilebilmesi amacıyla adına "tanrıya teşekkür payı" denilmiştir.

Değerlendirme

Görüldüğü üzere tarihin zikrettiği en eski medeniyetlerden Sümerlerde bile faizin "tanrıya teşekkür payı" olarak adlandırılıp "din kisvesi" altında alındığı tarihi kaynaklarla sabittir. Aynı şekilde Akkadlar, her ne kadar sosyalist yapıda da olsa Eski Mısır, özellikle Babilliler ve Asurlular da faizi, din kisvesi altında alıp vermişlerdir. Bu medeniyetlerde de tapınaklar banka görevi görmüştür. Eski Yunan ve Roma'da da durum çok farklı değildir. Yalnız bu medeniyetlerle ilgili elimizde faizi yasaklamak isteyen din ve devlet adamları ile faizin serbest kalması için uğraşan din ve devlet adamları arasında geçen mücadelelerle ilgili tarihî kayıtlar da mevcuttur. Yazıyı daha fazla uzatmamak adına Sümerlerle ilgili örnekleri yeterli görüyoruz.

Allah'ın dininde din adamı diye bir sınıf yoktur. Bunun yerine; dinî ayrıntılara vâkıf, ayetler arasındaki ilişkileri kavramış din bilginleri (rasihûnef'ilm) vardır.¹² Buna rağmen ne yazık ki dinî uhdesinde görüp hüküm verenler, İslâm tarihinde de günümüzde de eksik olmamıştır. Aslen yasak olan faiz, çeşitli hilelerle caiz hale getirilmeye çalışılmıştır. Bey'bi'l-vefâ, bey' bi'l-istiğlal ve muamele-i şer'iyye diye adlandırılan yöntemler bunlardandır.

Özellikle muamele-i şer'iyye kavramı gerek ismiyle gerekse uygulanış biçimiyle gerçekten manidardır. Muamele-i şer'iyye, adından da anlaşılacağı gibi şeriata uygun uygulama demektir. Muamele-i şer'iyye'nin çeşitli usulleri vardır. Bunlardan biri şöyledir: Bir kişi 10'a 12 hesabıyla yani %20 ile borç almak isterse, bir malını borç alacağı kişinin önüne koyar ve mesela, "Bunu sana 100 liraya sattım" der. O da onu satın ve teslim alarak 100 lirayı öder. Sonra "Bu malı bana, bedelini bir yıl sonra ödemem şartıyla 120 liraya sat." der ve o fiyata geri alır. Böylece borçlu, istediği 100 lirayı elde etmiş, sattığı mal

tekrar kendine dönmüş ve bir yıl vadeli 120 lira borçlanmış olur. İhtiyatlı olmak için tarafların ne yapacaklarını kararlaştırıp sonra "Aramızdaki konuşmalar ve şart geçersizdir." demeleri ve daha sonra da yukarıdaki gibi bir satış yapmaları tavsiye edilmiştir.¹³

Bu uygulamanın düzgün bir şekilde yapılabilmesi için de "para vakıfları" adı altında kurumlar oluşturulmuştur. Hem şeriat kavramının hem de vakıf kavramının halkın zihninde yarattığı olumlu intiba kullanılarak faiz "din kisvesi" altında alınıp verilir hale gelmiştir.¹⁴

Bugün de ne yazık ki ülkemizde ve diğer İslâm ülkelerinde benzer uygulamalarla faiz temize çıkarılmaya çalışılmaktadır. Görülen o ki elimizdeki en eski tarihî kayıtlarda bulunan Sümer tapınak-banka sistemi, bir şekilde hayatiyetini devam ettirmektedir. Faizi temize çıkarmaya çalışan din adamları her devirde, her dönemde bulunmaya devam edecek ve aynı şekilde onlara karşı mücadele edenler de var olacaktır.

Notlar

1. K.Helmut Uhlig, Tarihî Başlangıcında Bir Halk Sümerler, çev. Nilgün Ersoy, Telos Yayıncılık, İstanbul, 2006; Samuel Noah Kramer, Tarih Sümer'de Başlar, çev. Muazzez İlmiye Çığ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.
2. Samuel Noah Kramer, Sümerler, çev. Özcan Buze, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2002, s.64
3. Bk.Muazzez İlmiye Çığ, İbrahim Peygamber: Sümer Yazılarına Ve Arkeolojik Buluntulara Göre, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997; Muazzez İlmiye Çığ, Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995
4. Komisyon, Faiz, çev. Yakup Kumak, el-Mustafa Yayınları, İstanbul, 2014
5. Kramer, age, s. 111
6. Ekrem Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006, s. 57
7. Günaltay, age, s. 382
8. Crawford, age, s. 201
9. Şemsettin Günaltay Halkın korunması için azami faiz miktarı %40 olarak belirlendiğini ve bu miktarın üzerine çıkanlar ise cezalandırıldığını belirtmiştir. (bk. Günaltay, age, s. 391)
10. Will Durant, The Story of Civilization, Simonand Schuster, New York, 1942, c. I, s. 125
11. Altay Gündüz, Mezopotamya ve Eski Mısır, Büke Yayınları, İstanbul, 2002, s. 18
12. Âl-i İmrân 3/7
13. Abdulaziz Bayındır, Ticaret ve Faiz, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2007 s. 230-231
14. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi: Bayındır, age, s. 220-250